

KIRGIZİSTAN'DA SU ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Sezen Özek

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan
E-mail: sezen_ozek@yahoo.com

Özet

Kırgızistan su rezervleri açısından, bölgesinde oldukça zengin bir ülkedir. Ancak su ürünleri üretimi dolayısıyla tüketimi oldukça sınırlıdır. Nedenleri arasında halkın yeterince tüketme alışkanlığı olmadığı, fiyatların alım gücüne göre yüksek olduğu, istenildiğinde bulunamadığı, taşıma ve saklama imkanlarının zayıflığı nedeniyle tazeliğinin korunamadığı gibi pek çok faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Çalışma, Kırgızistan halkının su ürünlerinde tüketici tercihlerinin tespit edilmesi ve bu tercihleri etkileyen nedenlerin ortaya konulması amacıyla Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Tercihleri, Su ürünleri, Kırgızistan, Bişkek.

A STUDY ABOUT FISHING IN KYRGYZSTAN

Abstract

In this study the concept is about the fishing item. The deficits, demands and relation between the punchers is taken under attention.

Key words: man-power, professional data, water plants, Bishkek.

Giriş

Günümüzde insanlar daha sağlıklı ve uzun yaşamın yollarını şimdiye kadar hiç olmayan bir yoğunlukta araştırma çabası içerisinde. Geçmişin hastalandığında doktora gidilir halk sağlığı anlayışı, günümüzde hastalıklar daha oluşmadan önlemenin yollarını arayan proaktif bir yönetim tarzı içerisinde. Özellikle gelişmiş ekonomi ve kültürlerde bu anlayış çok daha ileri götürülerek hastalıklara neden olabilecek etmenlerin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Bu konularda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, geçmişin korkulu rüyaları olan bulaşıcı enfeksiyonlar nedeniyle oluşan hastalıklar özellikle aşı teknolojisinin gelişmesiyle toplum sağlığı açısından tehlikeli olmaktan çıkmış, yerini dünyadaki ölümlerin %60'ının nedeni olan ve giderek artış gösteren bulaşıcı olmayan hastalıklara bırakmıştır. Açıkça bunun nedeni, küresel beslenme

alışkanlıklarındaki değişikliklerle ve endüstriyel yöntemlere tabi tutulmuş tuzlu, yağlı ve şekerli yiyeceklerin tüketimindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Bugünün büyük şehirlerinde sağlıklı beslenme alışkanlıklarından kaynaklanan hastalıklar ile yetersiz beslenme birlikte görülmektedir [1].

Dünya sağlık örgütünün yapmış olduğu araştırmaya göre dengeli beslenme ve sağlıklı yaşamla özellikle dünyanın pek çok fakir ülkesi için fazladan sağlıklı bir on yıl elde edilebilir. Hatta Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ülkeleri, Asya Pasifik ülkeleri gibi yerlerde yaşayan insanlar bile fazladan sağlıklı bir beş yıl daha kazanabilirler. Bilinçsiz tüketim alışkanlıklarının neden olduğu sağlıklı besinlerin tüketilmesi, özellikle protein ihtiyacını karşılamak amacıyla yüksek oranda kırmızı et tüketiminin getirdiği zararlar su ürünlerinin önemini bir kez daha artırmaktadır [1].

Su ürünleri doymuş yağ asitlerinin vermiş olduğu zararlar olan damar tıkanıklığı, kolesterol, kalp krizi riski ve daha birçok hastalıklara karşı içerdiği doymamış yağ asitleri nedeniyle güvenle tüketilmesi yanında, özellikle yaşlılarda kemik erimesi oluşumunu da detek sağlamaktadır. Günümüzde 300 milyondan fazla aşırı kilolu insanın olduğu dünyamızda su ürünleri hem düşük enerji içeriği ile iyi bir besin kaynağı olurken hem de zengin vitamin ve mineral muhtevasıyla B vitamini eksikliğinin sebep olduğu obeziteye karşı tedavi edici niteliktedir. Su ürünleri, sağlıklı bir beslenme için gerekliliği nedeniyle bir çok diyet içerisinde dahil edilmektedir. Tüm bu yararları nedeniyle su ürünleri tüketilmesi gereken besin maddelerinden biridir [2].

Kırgızistan Cumhuriyeti bölgesinde zengin rezervlerine sahip ülkedir. Ancak su ürünleri üretimi dolayısıyla tüketimi, oldukça azdır. Kırmızı et tüketim alışkanlığı yüksek olan halkta, gerek bu alandaki stokların azalması dolayısıyla fiyatlardaki artış, gerekse besin tüketimindeki bilinçlenme nedeniyle su ürünleri az da olsa önem kazanır hale gelmektedir. Tatlı su balıklarının bir kısmı haricindeki ürünleri dışarıdan ithal eden ülke, başta yabancılar olmak üzere, taze ürünlerin yanısıra işlenmiş ürünleri de tüketmektedirler.

Gelişmekte olan Kırgızistan ekonomisinde alım gücünün düşük olması ve halkın henüz fiyatları yüksek bulması nedeniyle su ürünlerinde tüketim azlığı yaşanabilir. Kültüründe etkili olduğu düşünülürken birlikte, dağıtım kanallarının yetersizliği nedeniyle aranıldığında bulunamaması, taşıma ve saklama imkanlarının yetersizliği nedeniyle tazeliğinin korunamaması, sunumunda halkın istediği şartların sağlanamaması da etkili olabilir. Yapılacak bu çalışma ile Kırgızistan'da su ürünleri tüketim azlığı nedenleri ortaya konulmaya çalışılacak, satınalma davranışları ve tüketim alışkanlıkları irdelenecektir.

Kırgızistanda Su Ürünleri ve Tüketim Alışkanlıkları **Kırgızistan'da Su Ürünleri**

Kırgızistan en önemlileri Tian-Shan ve Pamir-Alai olan dağlık bir ülkedir. Yaklaşık %90'ı deniz seviyesinden 1500 m yukarıdadır. step iklimine sahip ülkede kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar kurak ve sıcaktır. Ülkede tektonik orijinli yaklaşık 2000 irili ufaklı göl bulunmaktadır. Önemli su kaynakları olarak, Narın Nehri, Tablo 1 de verilen göl ile barajdır [3].

Özellikle anılan göller ve barajda, derin su yapısı ve büyüklükleri nedeniyle doğal balıklandırma, uzun yıllar boyunca devam etmiş ve günümüzde resmi devlet organı olan Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün (Ministry of Agriculture, Water Resources and Processing Industry-MAWRPI) izni ve belirlediği kota (stok kontrolü amacıyla belirlenen ve Kırgızistan Bilimler Akademisi Biyoloji Enstitüsü ile Tarım Üniversitesi ilgili bölüm bilim adamlarınca da desteklenen) dahilinde balıkçılık Tablo 1'de görüleceği üzere yapılagelmektedir [4].

Kırgızistan'da; Cyprinidae familyası türleri (adi sazan, ot sazanı, aynalı sazan, çapak, amur, osman), Salmonidae familyası türleri (ıssık-köl alabalığı, sig, pelyat, Lucioperca familyası türleri (sudak), Siluridae türleri (yayın), Cobitidae familyası türleri, gibi balıklar yanında, kerevitte bulunmaktadır. İthalatı gerçekleştirilen ürünler ise, füme uskumru, salamura lüfer ve hamsi, konserve ton ve çeşitli tatlı su balıkları, işlenmiş deniz ürünleri (karides, midye, ahtapot ve kalamar), dondurulmuş tatlı su (alabalık ve yayın) ve deniz balıkları (mercan ve kıyı balıkları) ile tatlı su (kerevit, mollusk türleri) ve deniz ürünleri (karides, midye, ahtapot, kalamar, salyangoz, kum midyesi, ıstakoz, agar ve deniz lahanası)gelmektedir [5].

Tablo 1. Göllere ve Barajlara Göre 2004 Yılı Üretim Miktarları [6].

Avcılık Yapılan Alanın Adı	Avlanma Miktarı (ton)
Issık-Köl	28
Toktogul Barajı	18
Son-Köl	197

Özellikle Issık-Köl Balıkçı ve Karakol şehirleri çevresinde yoğunlaşmış orta ölçekli konserve fabrikalarıyla da işleme endüstrisi faaliyet göstermiştir. Ancak günümüzde tatlı su balıkları havyarları (başta alabalık olmak üzere) dışında işlenmiş ürünleri, tamamiyle dışarıdan ithal etmektedir. Ülke içerisinde 16 balıkçılık işletmesi mevcuttur. Bu alanda 300 kişi istihdam edilmektedir. Ancak devlet doğal balıklandırma amacıyla kurulan inkibatörlerin (faal iki adet) haricinde yetiştiricilik çalışmaları ve işleme sanayi yok denecek kadar azdır. Avcılık kıyı sürütme ağıları yanında voli ve döneke tekniği kullanılarak yapılmakta, az oranda da olsa pinter de kullanılmaktadır. Özellikle 2 günden fazla su içerisinde bırakılan ve daha sonra toplanan ve ülke içerisinde balıkçılıkta en yaygın olarak kullanılan döneke tekniğinde, yakalanan balıkların uzun süre suda kalması nedeniyle kalitesi ve tazeliğinde düşüş olmaktadır. Kullanılan ağların göz açıklığına (48mm ve yukarısı) göre de özellikle sazan ve alabalık türlerinde üretim 1 kilo gramlık ve yukarıdır. Özellikle fiyatı diğerlerine göre çok yüksek (tazeliğine, iriliğine, menşei ve sunumuna göre değişmekle birlikte 240-600 som arası) olan alabalık türlerinin halk tarafından alınmasını güçleştirmektedir [7].

Dünyada en hızlı büyüyen ve gelişen sektörü olan su ürünleri yetiştiriciliği, yan sanayinin gelişmediği ülkede en büyük girdileri yem ve ilaç oluşturacağı için henüz extansif anlamda gelişmemiştir. İklimin özellikle kış aylarında soğuk olması nedeniyle iklimlendirme çalışmaları gerektiren sektör alt yatırımı, istenilen seviyede gerçekleşmediği için larva ve yavru üretimi de son derece yetersizdir. Özellikle küçük göletlerin belirli sürelerle işletmeciliğinin devlet tarafından kiraya verildiği ülkede, yetiştiricilik faaliyetleri yarı extansif olarak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Karma yem olarak omnivor ve hervibor türlerde kırılmış

tahıl yemleri (mısır, buğday ve baklagiller ağırlıklı), kamivor türlerde sakatlar ve küçük balıklar kullanılarak, besleme faaliyetleri sürdürülmektedir. Özellikle yetiştiricilik konusunda proje ve üretim yapabilecek, teknik adam ve girişimci açığı vardır. Avcılık kontrol mekanizmasının da istenilen seviyede olmadığı ülkede ciddi anlamda sektörel boşluk vardır.

Kırgızistan'da Su Ürünleri Tüketimi;

Sovyetler Birliği zamanında tanıtımı ve tüketimi, haftada bir gün balık yeme günü ilan edilerek, özellikle toplu yemek hizmeti verilen kurumlarda sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak yinede tanıtımın ve tüketimin yeterli seviyede olduğu söylenemez. Dünya ortalaması olan aylık 600 gr balık tüketimi, ülkede FAO'ya göre 300 gr dolayındadır. Bu düşük bir değerdir. Yıllık 243 ton üretimi olan balıkçılığı 1500 tona çıkarmak mümkündür. Ancak tüketicilerin bu üretim artışına verecekleri cevap meçhuldür. Devlet tarafından da belirlenen bu durum, 2010 yılının ülkede balıkçılık ve tüketimi yılı ilan edilmesi ve tüketim miktarının artırılması için bir takım projeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak su ürünleri konusunda, halkın gelir düzeyinin düşük olması (askeri ücret 200 som ve kişi başına yıllık gelir 200 ABD Doları), kırmızı et tüketim alışkanlığının yüksek ve fiyatlarının hala çok düşük olması (toplu alımlarda dana eti kemikli fiyatı 85 soma kadar düşebilmektedir) [8], sanayinin gelişmemiş olması nedeniyle tedarik, işleme ve dağıtım kanalları yetersizliği, istenilen ürünün istenilen şartlar, fiyat ve zamanda tüketiciye sunulmaması, tüketim alışkanlıkları konusunda belirsizlik yaratmaktadır [7].

Kırgızistan'ın dağlık yapısı ve denize kıyısı olmaması nedeniyle, su ürünleri tüketimi, halkın beslenme tercihlerine kültürel anlamda tam olarak yerleşmemiştir. Daha çok tanınan ve tüketilen iç su balıkları, genellikle satışı açık halk pazarlarında, gıda marketlerinde ve az sayıda da olsa sadece su ürünleri bulundurulmuş marketlerde yapılmaktadır. Su ürünleri tüketiminde zorunlu olması gereken tazelik, temizlik ve hijyen faktörleri özellikle açık halk pazarlarında sağlanamamaktadır. Soğuk zinciri oluşturulamamış veya kırılmış ürünler, varsa tezgahlara rastgele dizilerek, yoksa yerlere çuvalarla dökülerek teşhir edilmeye çalışılmaktadır. Soğuk kış aylarında nispeten gözardı edilebilecek bu durum, yaz aylarında zorunlu müdahale ve yaptırımlar gerektirmektedir. Ayrıca hiçbir sağlık güvenliği prosedürleri içermeyen geleneksel yöntemlerle evlerde üretilen güneşte kurutulmuş ve tuzlanmış balıklar ile salamura havyarları satılabilmektedir. Üretim zamanı ve şekli bilinmeyen bu ürünler, birkaç el değiştirmesi durumunda menşei bilgisini de yitirmekte, satıcı ve alıcı için geri bildirimini sağlayamamaktadır.

Dünyada hem sağlıklı beslenme hem de açlıkla mücadelede önemli bir yer alan su ürünleri Kırgızistan halkının dengeli beslenmesi açısından da önem arz etmektedir. Mevcut rezervlerinin yeterli kullanılamaması nedeniyle ekonomik anlamda da katkı sağlayabilecek sektör, özellikle nihayi hedef olan müşteri konusunda bilgi zaafiyeti içerisinde. Satın almaları etkileyen tüketici davranışları veya tercihlerinin belirlenmesi üzerine yapılan bilimsel yazınla karşılaşılmamıştır. Konunun incelenmesi açısından yarar sağlayacağı düşünülen bu araştırma ile, Kırgızistan halkının su ürünleri tüketici tercihlerini etkileyen nedenler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca

demografik faktörlere göre su ürünleri tüketim tercihleri ile bu tercihleri etkileyen faktörler arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Materyal

Alan Araştırması

Araştırma nedensel araştırma (casual research) metoduyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri toplamasında, literatür taramasından sonra, birincil veriler için anket uygulaması yapılmış ve Kırgızistan istatistik raporları ile Su Ürünleri Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır.

Araştırma, Kırgızistan'da aile ve akrabalık ilişkilerinin ve değerinin yüksek olması, su ürünlerinde ailecek tüketim incelemesinin daha anlamlı sonuçlar vereceği, tüketim tercihlerinin ilişkilerle etkileneceği varsayımlarını içermektedir.

Araştırmanın evreni Kırgızistan halkıdır. Kırgızistan Milli İstatistik Komitesine göre Kırgızistan nüfusu 2004 yılında 5,5 milyondur. Araştırmanın örneklemini olarak, bütün şehirlerden yoğun göç alması nedeniyle Kırgızistan geneline yayılabilirliği ve en kalabalık şehri olması sebeplerinden ötürü, temsil niteliğinin yüksekliğine inanılan, Kırgızistanın başkenti olan Bişkek şehri yaşayanları alınmış, istatistiki verilere göre nüfusun 800 000 olduğu kabul edilmiştir [7].

Aşağıdaki formül yardımıyla örnek sayısı % 95 güven aralığında ve %5 önem düzeyinde, 384 olarak tespit edilmiştir. Uygulama aşamasında hedef kitle aile olduğu ve göçlerin aileler veya yakın akrabaların yanına olması nedeniyle, evlere yapılmış dört ilçeden (rayon) oluşan Bişkek şehri tabakalara ayrılmıştır. İlçelere göre uygulanan örnek miktarları Tablo 2 de verilmiştir.

Metod

Veriler

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2(N-1) + t^2 p q}$$

Formülde;

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örnekleme alınacak birey sayısı

p= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (olasılığı)

q= İncelenecek olayın görülmemiş sıklığı (1-p)

t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen \pm sapma olarak simgelenmiştir.

Tablo 2. Örneklerin İlçelere Göre Dağılımı [9].

İlçe Adı	Nüfusu	Şehir Toplam Nüfusuna % si	Uygulanan Anket Sayısı
Pervıymay (1. May)	158 400	20,63	79
Svertlov	206 000	27,18	104
Oktyabr	218 000	28,43	109
Lenin	185 100	24,10	92
TOPLAM	767 800	100	384

Pratik olması açısından ilçelere göre en büyük caddelerindeki (Lenin ve Pervıymay ilçeleri için sınır olan Manas Caddesi, Oktyabr ilçesi için Sovyetskiy Caddesi, Svertlov ilçesi için Cibek Colu Caddesi) evlerde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anketler olasılıklı rastgele yöntemiyle, gönüllük esasına göre yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket daha önce Türkiye kullanılmış ve yararlılığı denenmiş uygulamalar sonucunda hazırlanmış modelinin geliştirilmesi sonucu sağlanmıştır. Orjinal anket ve geliştirilmiş hali bu çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır [10].

Analiz aşamasında, paket program (SPSS 10) yardımıyla Chi-square testi uygulanmıştır. Çapraz analiz tekniği yardımıyla da değişkenler arasındaki ilişkiler betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sorgulanması hipotez testleriyle belirlenmiştir.

H_0 Semtlere göre su ürünleri tüketimi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 Semtlere göre su ürünleri tüketimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_0 Et alım harcamaları arttıkça su ürünleri harcamaları artmamaktadır.

H_1 Et alım harcamaları arttıkça su ürünleri harcamaları artmaktadır.

H_0 Gelir düzeyi arttıkça su ürünleri tüketimi artmaz.

H_1 Gelir düzeyi arttıkça su ürünleri tüketimi artar.

H_0 Semtlere göre su ürünlerine yönelik sorunlar arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 Semtlere göre su ürünlerine yönelik sorunlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

384 Kişiyeye yapılan anket uygulamasında 355 kişi hane halkı sayısını belirtmiş, Tablo 3'de görüleceği üzere %23,7 oran ile en çok 5 ve üstü aile grubu yer almıştır. 1 ve 2 kişilik aile oranlarına bakıldığında toplamda % 29,2 grubla evli yada çocuksuz aile grubudur ki bu da Kırgız halkının aile ve/veya akrabalık ilişkilerinin yüksekliğini göstermektedir. Çünkü Kırgızistan'da aileler yakın akrabaları ile yaşayabilmektedir. Özellikle kırsal kesimden gelen gençlerin üniversitede okutulabilmesi için akrabalar konaklama ve yiyecek desteği vererek yardımcı olabilmektedirler [11].

Tablo 3. Hanedeki kişi sayısı.

Aralık değeri	Miktar	%
1	44	11,5
2	68	17,7
3	77	20,1
4	75	19,5
5 ve üstü	91	23,7
Toplam	355	92,4
Yanıtız	29	7,6
Toplam	384	100,0

Uygulamanın Tablo 4'de gösterilen aylık hane geliri; en yüksek değeri %18,5 ile 2001-4000 som arası gelire sahip kesim oluşturmakta iken bunu sırası ile % 16,4 ile 6001-10000 som, %15,6 ile 4001-6000 som takip etmektedir. 2000 som ve daha aşağısı gelire sahip grubun yüzdesel toplamı 11'dir. İleride görüleceği üzere bu grup nerdeyse gelirin tamamını mutfak masrafı olarak harcamaktadır. Ancak çalışmadaki üst gelir grubu 10001 som ve üzeri olarak alınrsa, bu grubun oranı en düşük gelir seviyesi olan 500-1000 som gelir grubundan yüksektir. Bu durum tablo görülebilmektedir. Gelirlerini ABD Doları üzerinden belirtenler için araştırmanın sadeleştirilmesi amacıyla, 1 ABD Doları=41 som üzerinden dönüştürülmesi sonucu değerlendirilmeye alınmıştır. Kırgız halkı arasında yaşanan güvensizlik nedeniyle, gelir ve harcama miktarlarını belirtmede sıkıntı çekilmektedir. Yanıtız kısmın yüksek olduğu bu alanlarda zaten çok gönüllü olmadan yapılan anket çalışmalarını aksatmaması için, denekler zorlanmamıştır.

Tablo 4. Aylık hane geliri.

Aralık değeri (som)	Miktar	%
500-1000 som	8	2,1
1001-2000 som	34	8,9
2001-4000 som	71	18,5
4001-6000 som	60	15,6
6001-10000 som	63	16,4
10001 ve üstü som	18	4,7
Toplam	254	66,1
Yanıtız	130	33,9
Toplam	384	100,0

Tablo 5'de gösterilen aylık gıda harcaması %21,6 ile 1001-2000 som arası en yüksek değer olmakta iken, bunu %21,4'le 3001-5000 som takip etmektedir. Hane gelirin artmasıyla gıda harcamaları artışı arasında doğrusal bir ilişki var gibi görülse de cevaplar arasında en büyük aylık gıda harcaması 8000 som iken hane gelirinde 40000 somdur. Tablo 6'da görülen bu durum gelirlerin artmasıyla belli bir limite kadar gıda harcamaların arttığını, daha sonra değişmemesiyle açıklanabilir. Bu çalışmada belirtilen limit 3001-5000 aralığı gibi görülmektedir. Bişkek'te gıda ürünlerinin yetersizliğinden mi yoksa gelirin hala gelişmiş ülkelere kıyasla düşük olmasında mı gıda harcamaları azdır, bu durum bütün gıda alımlarının incelenmesiyle daha iyi açıklanabilir.

Tablo 5. Aylık gıda harcaması.

Aralık değeri (som)	Miktar	%
200-500	7	1,8
501-1000	32	8,3
1001-2000	83	21,6
2001-3000	46	12,0
3001-5000	82	21,4
5001 ve üstü	12	3,1
Toplam	262	68,2
Yanıtsız	122	31,8
Toplam	384	100,0

Tablo 6. Aylık gıda harcaması Hane Halkı Karşılaştırılması.

Hane geliri	Aylık gıda harcaması som						Toplam
	200-500	501-1000	1001-2000	2001-3000	3001-5000	5001 ve üstü	
500-1000	3	2	2				7
1001-2000	1	14	11	1	2	1	30
2001-4000	1	10	37	10	7	1	66
4001-6000		1	15	21	19		56
6001-10000		1	8	7	41	3	60
10001 ve üstü			1	1	7	6	15
Toplam	5	28	74	40	76	11	234

Kırgız halkının et ve ürünlerini severek tükettiği bilinmektedir. Yemek tercihlerinde neredeyse birinci sırada olan et türleri, gıda harcamalarının % 46,63'nü oluşturmaktadır. Ancak bu durum, köylerdeki akraba ve yakınlarından özellikle yiyecek desteği alan Kırgız halkı için, ileride yapılacak çalışmalarla desteklenmelidir. Eğer yapılan yardımlarda bitkisel ürünler ağırlıklı ise anket sonucu yanıltıcı olabilir [11].

Tablo 7. Aylık Gıda Harcaması-Aylık Et Harcaması Karşılaştırması.

Aylık gıda harcaması	Aylık et harcaması som					
	200-500	501-1000	1001-2000	2001-3000	3001-5000	Toplam
200-500	1					1
501-1000	12	3	2			17
1001-2000	10	22	8	1		41
2001-3000	1	5	8	3		17
3001-5000	4	8	8	7	1	28
5001 ve üstü			1			1
Toplam	28	38	27	11	1	105

Tablo 7'de görüldüğü üzere ankete katılan 367 kişi %95,6 oranla et türlerinden satın alırken, 16 kişi % 4,2 oranla almamaktadır. Etnik çalışması yapılmayan bu araştırmada, kişilerin et türleri almamaları ile ekonomik gelirleri ve hane halkı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçla bu kişilerin et tüketmedikleri kanaati hasıl olmuştur. Çalışmada %69,8 oranla dana eti birinci sırada alınan ürün olmakla birlikte bunu sırayla %67,7 ile balık eti, %61,2 ile tavuk eti, %53,6 koyun eti ve %13 ile diğer takip etmiştir. Et türleri alım miktarlarındaki artışla, hane halkı sayısı artışı arasında negatif bir oran vardır. Hanedeki kişi sayısı arttıkça alım artmaktadır. Ancak et tüketenlerde kişi başı tüketim oranı çok değişkenlik göstermemektedir. Hanedeki kişi sayısı arttıkça beyaz et ve diğer alımları azalmaktadır.

Su ürünleri tüketimi konusunda yaşanan sorunların başında, % 32,6 ile pahalılık gelmektedir. Bunu sırasıyla % 14,6 ile taze değil, % 11,2 ile sorun yok, % 5,5 ile bulamama, % 5,2 ile temizleme, % 4,7 ile kalitesiz ve % 1,7 ile tanımama izlemektedir. Kalitesiz ibaresi daha çok konserve ve işlenmiş ürünler için kullanılmıştır. Semtlere göre bakıldığında değişiklik gösteren sorunlar hipotezimizi çürütmüş, yani bölgelere göre anlamlı değişiklik göstermiştir. İlçelere göre sorun sıralaması Tablo 8;

Pervıymay bölgesi için tazelik, pahalılık, yok, temizleme, tanımama, kalitesiz ve bulamama

Svertlova için pahalılık, tazelik, yok, kalitesiz, temizleme, bulamama

Leninsky için pahalılık, taze değil ve yok eşit, bulamama, temizleme, kalitesiz

Oktyabr için pahalılık, taze değil ve yok eşit, bulamama, temizleme ve kalitesiz eşit, tanımama olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere Pervıymay ilçesi tazeliğe öncelik verirken, diğerleri pahalılığı işaretlemişlerdir. Buradaki satışlarda ürün özellikleri daha kötü olabileceği gibi, yaşayanların önceliklere verdiği önem farklılığı anlaşılabilir. Balık alımı et türleri arasında en çok tercih edilenler seçiminde, Leninsky bölgesi en yüksekken, Pervıymay bölgesi en düşük sıradadır. Diğer ilçelerde durum aynıdır.

Tablo 8. İlçere Göre Su Ürünleri Tüketiminde Yaşanılan Sorunlar.

Su ürünleri tüketiminde yaşadığımız sorunlar								
Toplam	pahalı	bulamıyorum	tanımıyorum	taze değil	yok	Temizlik	kalitesiz	Toplam
pervıymay	12	1	4	14	11	7	3	52
svertlova	40	3		18	8	4	7	80
leninsky	41	5		11	11	4	3	75
Oktyabr	32	12	1	13	13	5	5	81
	125	21	5	56	43	20	18	288

En çok tanıdığı su ürünlerine göre ilçeler Tablo 9'da gösterilmiştir;

Pervıymay tatlı su balıkları, deniz ürünleri, tatlı su ürünleri, deniz balıkları

Svertlova tatlı su balıkları, deniz ürünleri, tatlı su ürünleri, deniz balıkları

Leninsky deniz ürünleri, tatlı su balıkları, tatlı su ürünleri

Oktyabr deniz ürünleri, tatlı su balıkları, tatlı su ürünleri, deniz balıkları olarak sıralanmıştır. Grubumuzda en az tanınan ürün deniz balıklarıdır. Perviyamay ve Svrtlova ilçeleri benzerlik gösterirken, Leninsky’de deniz balıklarının hiç tanınmadığı ve diğer sıralamasında Oktyabr ilçesi ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Denize kıyısı olmayan Kırgızistan’da deniz balıklarının tanınmaması doğal karşılanabilir, ama ikinci derecede deniz ürünlerinin çıkması ilginçtir. Bu durum, halkın balık tercihinde mümkün olduğu kadar taze ürünü, diğerlerinde konserve ve işlenmiş ürünü tercih ettiklerini desteklemektedir.

Tablo 9. İlçelere Göre En Çok Tanınan Su Ürünleri.

İlçe	En çok tanıdığımız su ürünleri				Toplam
	Tatlı su balıkları	Deniz balıkları	tatlı su ürünleri	deniz ürünleri	
Perviyamay	21	2	7	19	49
svrtlova	30	1	14	20	65
Leninsky	28		11	33	72
oktyabr	31	2	16	32	81
Toplam	110	5	48	104	267

Pazarda aradıkları su ürününü bulamayan alıcılar Tablo 10’da görüleceği üzere % 32,8 oranla başka ürüne yönelmekte, bunu sırasıyla almaktan % 26,3 ile vazgeçme, % 19,5 ile başka pazara yönelme ve % 10,9 ile mutlaka bulurum takip etmektedir. Tüketici genel kitle olarak, kolay olan yöntemi tercih etmektedir. İlçelere göre bakıldığında, Perviyamay ve Leninsky almaktan vazgeçerken, Svrtlova ve Oktyabr başka ürüne yönelme ve satın almama konusunda eşit karar vermektedir. Tüm bölgelerin ısrarcı olan mutlaka bulurum diyen alıcıları birbirine çok yakın düzeyde ve düşüktür. Bu durum kazanç sağlamak isteyen satıcıların ürün çeşitlendirmesine gitmesi gerektiği ve müşteriyi elde tutmak için gerekirse siparişle çalışması gerektiğiyle açıklanabilir.

Tablo 10. İlçelere Göre Su Ürünleri Bulamadığındaki Davranış.

İlçe	Su ürünlerini bulmakta güçlük çektiğinizde başka pazarlara veya ürüne yönelir misiniz				Toplam
	almaktan vazgeçerim	başka ürüne yönelirim	başka pazara yönelirim	mutlaka bulurum	
perviyamay	14	33	17	9	73
svrtlova	32	32	20	10	94
leninsky	23	30	17	11	81
oktyabr	32	31	21	10	94

Su ürünlerini bulmakta güçlük çekiyor musunuz sorusuna Tablo 11’de evet cevabı verenlerin oranı % 35,4 dür. Bunu sırasıyla % 39,9 ile zaman zaman ve % 23,4 ile hayır izlemektedir. Svrtlova ilçesi ağırlıklı olarak zaman zaman seçeneğini tercih ederken diğer ilçeler eveti işaretlemişlerdir. Bu durum Bişkek’te ürünün istenildiği zaman bulunamadığını yada dağıtım kanallarının yeteri kadar teşekkül ettirilemediğini gösterebilir.

Tablo 11. İlçelere Göre Su Ürünlerini Bulmada Çekilen Güçlük.

İlçe	Su ürünlerini bulmakta güçlük çekiyor musunuz			Toplam
	evet	hayır	zaman zaman	
perviyamay	30	21	21	72
svertlova	34	21	37	92
leninsky	28	25	26	79
oktyabr	44	23	31	98

Tazelik, fiyat, damak zevki, takdim, tür ve diğer seçenekleri arasında yapılan öncelik sıralamasında Tablo 12'de görüldüğü üzere, %57,3 ile tazelik birinci sıradadır. Bunu sırasıyla %19,5 ile fiyat, %11,5 ile damak zevki, %4,4 ile takdim, %0,5 ile tür ve diğer eşit olarak izlemiştir. İlçelere göre bakıldığında Perviyamay'da tazelik açık farkla ilk tercih olmuşken, diğer ilçelerde bu oran fiyat ile yakındır. Bu da Perviyamay ilçesinin öncelikli sorun olarak tazelik tezini desteklemektedir.

Tablo 12. İlçelere Göre Ürün Özellikleri ve Fiyat Tercih Öncelikleri.

İlçe	Tercihler 1= en önemli					Toplam
	1. tercihi	2. tercihi	3. tercihi	4. tercihi	5.tercihi	
Tazelik						Toplam
perviyamay	59	7	4			70
svertlova	60	20	9	1		90
leninsky	45	23	5	3		76
oktyabr	56	31	6	1		94
Toplam	220	81	24	5		330
Fiyat						Toplam
perviyamay	4	40	12	11	3	70
svertlova	22	32	23	4	5	86
leninsky	23	25	20	5	2	75
oktyabr	26	32	18	7	5	88
Toplam	75	129	73	27	15	319
Damak Zevki						Toplam
perviyamay	8	13	31	8	8	68
svertlova	11	31	31	11	3	87
leninsky	13	19	27	12	5	76
oktyabr	12	14	44	11	8	89
	44	77	133	42	24	320
Tür						Toplam
perviyamay	1	9	14	36	4	64
svertlova		7	16	33	8	64
leninsky		8	17	29	6	60
oktyabr	1	14	15	40	13	83
Toplam	2	38	62	138	31	271
Takdimi						Toplam
perviyamay			6	10	49	65
svertlova			2	11	39	52

leninsky		3	12	44	59
oktyabr		6	25	47	78
Toplam		17	58	179	254
	Diğer				Toplam
perviyamay	1				1
svertlova		1	4	4	9
leninsky	1	1		3	5
oktyabr		1		3	4
Toplam	2	3	4	10	19

Su ürünlerini alma yerlerine göre Tablo 13'de görüldüğü şekliyle, en çok tercih perakendecilerden olmakta bunu sırasıyla, balık hali, seyyar satıcılar, avcılardan ve kendim avlarım takip etmektedir. İlçelere göre bakıldığında Perviyamay ve Leninsky tercihini daha çok perakendecilerden yana kullanırken, Svertlova ve Oktyabr perakendeci ve balık halinde yakın tercihler yapmışlardır. Ancak burada perakendeci kavramının pazarlarda yapılan satışları ve balık hali kavramının sadece su ürünleri satışı yapan marketleri temsil ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 13. İlçelere Göre Ürün Alım Yerleri.

İlçe	Nerden alıyorsunuz						Toplam
	avlarım	perakendeciden	avcılardan	seyyar satıcı	balık halinden	diğer	
perviyamay	2	41	2		23		68
svertlova	2	51	2	3	25		83
leninsky	1	36	3	2	21	2	65
oktyabr	2	35	1	5	32	1	76
Toplam	7	163	8	10	101	3	292

Balık dışında tercih edilen su ürünlerine halk Tablo 14'de % 35,9 diğer cevabını vermiştir. Bunu %17,7 ile karides, %10,7 ile kalamar, %0,5 ile ahtapot ve midye eşit oranda takip etmektedir. İlçelere göre bakıldığında, Oktyabr'da kalamarın tercih edilme değeri karidesten yüksektir. Burada diğer ibaresinin çoğunlukla, havyar olduğu görüşmeler sonucu anlaşılmıştır. Özellikle yerli üretim alabalık havyarı ve ithal edilen mersin balığı havyarı bulunmaktadır.

Tablo 14. İlçelere Göre Balık Dışında Tercih Edilen Su Ürünleri.

İlçe	Balık dışında tercih edilen su ürünleri					Toplam
	Midye	Karides	Ahtapot	Kalamar	Diğer	
Perviyamay		16		2	32	50
Svertlova	1	25	2	10	36	74
Leninsky		16		13	33	62
Oktyabr	1	11		16	37	65
Toplam	2	68	2	41	138	251

Su ürünleri tüketimi durum değerlendirmesinde halk Tablo 15'de, % 56,8 ile daha fazla tüketebiliriz ancak fiyat fazla derken bunu sırasıyla, %17,7 ile her koşulda su ürünlerini severek tüketiyoruz, %10,2 ile pişirmekten hoşlanmıyoruz, %2,6 ile ailemizde su ürünleri pek sevilmez ve %0,3 ile su ürünlerini faydasız buluyoruz takip etmektedir. Buradan Kırgız halkının yeteri kadar olmasa bile, su ürünleri tanıdığı ve faydaları konusunda fikir sahibi olduğu görüşüne varılabilir. İlçelere göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık tespit edilememesine karşın, Perviyamay ilçesinin diğerlerinden fiyata daha az önem verdiği, her koşulda su ürünlerini severek tüketiyoruz oranının biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da tazelik ve fiyat arasında tercih farkını destekler durumdadır.

Tablo 15. İlçelere Göre Su Ürünleri Tüketici Tercihleri.

İlçe	Su ürünleri tüketiminde durum					Toplam
	daha fazla tüketebiliriz ancak fiyat fazla	ailemizde su ürünleri pek sevilmez	her koşulda su ürünlerini severek tüketiyoruz	su ürünlerini faydasız buluyoruz	pişirmekten hoşlanmıyoruz	
perviyamay	39	3	19		11	72
svertlova	66	1	15		10	92
leninsky	57	4	14		7	82
oktyabr	56	2	20	1	11	90
Toplam	218	10	68	1	39	336

Sonuç ve Öneriler

Halkın tüketimin çok üzerinde kaynaklara sahip Kırgızistan, su ürünleri ihracatçısı olabilecek kapasiteye sahiptir. Bölgesine göre zengin su kaynaklarına sahip ülke, avlama ve işleme teknolojisinin geliştirilmesi, yetiştiriciliğin yaygınlaştırılması ve eğitimiyle, ekonomisine katkı sağlayabilecektir. Tek başına yeterli olmayacak bu çaba, yem, ilaç ambalaj vb. yan sanayilerinde gelişmesiyle sağlanabilecektir.

Ülke içerisinde bile istenilen özelliklerdeki ürünün istenilen zamanda müşteriye sağlanamadığı görülmektedir. Tutundurma ve reklam faaliyetlerinin hemen hemen görülmediği bu alanda, tedarik ve lojistik hizmetleri ile dağıtım kanalları açısından da büyük açıklar vardır. Su ürünleri başka bir tabiatın mensubu olması nedeniyle, elde edilmesi durumunda hızlı bir şekilde, muhafaza, taşıma, saklama ve işleme gerektirmektedir. Tüketicilerin sorunlara yönelik değerlendirmesinde de ilk sırada taze ürün bulamama yer almaktadır.

Balıklarda tercihinin %39,3'le taze tatlı su balıkları yönünde kullanan Kırgızistan, su ürünlerinde ise yeterli tüketici bilgisi ve alım miktarına sahip değildir. Aylık et alım miktarlarına göre yapılan incelemede Kırgızistan halkının et tercihinin ekonomik nedenler yanında sağlık nedenleriyle de belirlediği söylenebilir. Hane halkı sayısı azaldıkça artan beyaz et (tavuk, balık) tüketimi, ekonomik nedenlerle hane sayısı arttıkça azalmaktadır. Hane halkı sayısı arttıkça bir defada alım miktarının artacağı, dolayısıyla temizleme ve

hazırlama zorluğunu beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu durum servis desteği ile giderilebileceği gibi, işlenmiş ve bir defalık ürünlerle telafi edilebilir.

Kırgızistan halkı, en çok tanıdığı için ayda 0,488 kg ağırlıklı olarak taze tatlı su balığı tüketen, ekonomik nedenlerle daha ucuz temin amacıyla pazarlardaki perakendecilerden satınalan, bu sebepten özellikle yaz aylarında satış hizmetleri yeterli olmayan perakendecilerden taze ürün bulmakta zorlanan bir yapı sergilemektedir. Düşük servis hizmetleri yüzünden ürünün temizlenmesi ve hazırlanması gereği nedeniyle, özellikle kalabalık ailelerde (5 ve üzeri) başka ürüne yönelen veya almaktan vazgeçen bir tutum sergilemektedir.

Halk sağlığını olumsuz olarak etkilememesi amacıyla su ürünleri üretimi, saklanması, taşınması, işlenmesi, ambalajı ve sunumunun, uluslar arası standartlarda ve gıda güvenliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi, aynı zamanda tüketimi de olumlu olarak etkileyecektir. Su ürünlerinden de insanlara bulaşabilecek burusella, basilokok, parazital enfeksiyonlar gibi mikroorganizmal hastalıkları önleme ve tedavi yöntemlerinin ülke koşullarında geliştirilmesi gerekmektedir. Et ve süt ürünleri için yapılan bu çalışmalar, maalesef su ürünlerini kapsamamaktadır. Özellikle uzun soğuk kış aylarında beslenemeyen zayıf düşmüş balıkların, bu riski taşıması kuvvetle muhtemeldir. Su ürünlerinde, halk sağlığı açısından tüketimin artırılmasından daha önemli olan konu, sağlıklı ve bilinçli tüketimin sağlanmasıdır.

Kaynaklar

1. www.un.org.tr
2. Uğur, Elif, İzmir Balık Hali Toptancılarının Sorunları ve Çözüm Yolları, A&G Bülteni, 2004, İzmir.
3. Мансурова Т.Б. Кыргызстандын экологиясы. Бишкек 2000. (Mansurova, T., B., Kırgızistan'ın Ekolojisi, Bişkek 2000)
4. Никитин А.А. Акклиматизация и искусственное воспроизводство сиговых рыб в водоемах Киргизии. Издательство «Илим». Фрунзе 1976.
5. Конурбаев А.О. Турдаков А.Ф. Биотехника разведения Иссык Кульской форели гегаркуни. Издательство «Илим». Фрунзе 1979.
6. Kırgızistan Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, 2004 Raporu.
7. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. Кыргызстан цифрларда. Официалдуу басылма. Бишкек 2004. (Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi. Kırgızistan Rakamlarda. Resmi Yayın. Bişkek, 2004).
8. Et Halinde 11.01.2006 tarihinde yapılan görüşme.
9. Album Bişkek, Koyonaliyev K.K., Bişkek 2003.
10. Elbek, A.G., Pazar Araştırması, E.Ü. S.Ü.FAK. Yayınları, No: 48, İzmir, 1995.
11. Национальная Академия наук Кыргызской Республики. Центр экономических исследований им. Академика Дж. Алышбаева. Экономика Кыргызстана: состояние и проблемы роста. Бишкек 2004.